

Enis Doko

metafiziğin temelleri

Analitik Metafiziğe Giriş

MO
NA

ARAŞTIRMA

Metafiziğin Temelleri

ENİS DOKO

Enis Doko 1987 yılında Makedonya'nın Ohri şehrinde doğdu. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fizik ve Felsefe bölümlerinden 2010 yılında derece ile mezun oldu. Koç Üniversitesinde hazırladığı “*Adiyabatik Dönen Spin-Momentum Bağlı Fermi Gazlar*” başlıklı tezi ile 2016 yılında kuramsal fizik alanında doktor ünvanını almaya hak kazandı. Akademik ilgi ve araştırma alanları arasında bilim felsefesi, din felsefesi, fizik felsefesi, analitik metafizik, matematik felsefesi, ultra soğuk atom fiziği, çok parçacıklı kuantum fiziği gibi konular bulunmaktadır. 2017-2019 yılları arasında Sabah gazetesi pazar eki için haftalık Bilim ve Yaşam sayfasını hazırladı. Doko halen İbn Haldun Üniversitesi Felsefe bölümünde Dr. Öğr. Üyesi olarak çalışmalarına devam etmektedir.

Metafizik'in Temelleri

© 2019, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Kitabın tüm yayın hakları Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni: M. Faruk Bayrak

Genel Müdür: Vedat Bayrak

Yayın Yönetmeni: Arzu Çağlan

Kapak Tasarımı: Neslihan Bilge

Sayfa Tasarımı: Aykut Kaplan

ISBN 978-605-2182-81-9

1. Baskı: Şubat 2020

Mona Kitap, Alfa Yayın Grubunun tescilli markasıdır.

Baskı ve Cilt

Melisa Matbaacılık

Çiftahavuzlar Yolu, Acar Sanayi Sitesi, No. 8, Bayrampaşa-İstanbul

Tel.: (0) 212 674 9723 Faks: (0) 212 674 9729

Sertifika No. 45099

Genel Dağıtım

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Alemdar Mahallesi, Ticarethane Sokak No. 15 34110 Cağaloğlu-İstanbul

Tel.: (0) 212 511 5303 Faks: (0) 212 519 3300

www.alfakitap.com - info@alfakitap.com

Sertifika No. 43949

İÇİNDEKİLER

Önsöz	13
Bölüm 1: Metafiziğe Giriş (Metametafizik).....	17
Metafizik Nedir?	17
Neden Metafizikle Uğraşalım?	21
Metafiziğe Yönelik Eleştiriler	22
Metafiziğe Yönelik Eleştirilerin Değerlendirilmesi.....	26
Bölüm 2: Doğruluk ve doğru yapıcı teorisi.....	31
Önermeler	31
Doğruluğun uygunluk teorisi ve doğru yapıcı teorisi.....	36
Doğru Yapıcı Teorisi Lehindeki Argümanlar	38
Maksimal Doğru Yapıcı Teorisi ile	
Atomik Doğru Yapıcı Teorisi.....	41
Doğruluğun Tutarlılık Teorisi.....	43
Doğruluğun Pragmatist Teorisi	45
Deflasyonculuk	45
Bölüm 3: Özellikler.....	49
Realizm.....	50
Yüklem Nominalizmi	53
Küme Nominalizmi.....	55
Benzerlik Nominalizmi.....	57
Trop Nominalizmi.....	59
Kavramsalcılık.....	61
Bölüm 4: Tikeller	65
Töz/Cevher teorisi.....	65
Bohça Teorisi.....	68
Bölüm 5: Nedensellik	73
Elemecilik	79
Nedenselliğin Düzenlilik Teorisi.....	82

Nedenselliğin Karşı-Olgusalılık Teorisi	85
Nedenselliğin Olasılık Teorisi	89
Nedenselliğin Süreç Teorisi	90
Primitivizm	93
Bölüm 6: Doğa Yasaları	97
Basit Düzenlilik görüşü (Hume'cu görüş)	97
En iyi sistem görüşü	101
Tümeller arası zorunlu ilişkiler olarak yasalar	104
Bölüm 7: Var olmak	109
Var Olmanın Özellik Olduğunu Reddeden Görüş	109
Meinongçuluk	112
Evrensel Özellik Olarak Var Olmak	115
Bölüm 8: Özel Birleşim Sorusu (Kompozisyon Problemi)	117
Temel Görüşler: Temas Halinde Olmak ile Bağlı Olmak	118
Mereolojik Nihilizm/Atomculuk	120
Organikçilik	125
Monizm	126
Universalizm/Evrenselcilik	128
Kaba Kompozisyon (Brutal Composition)	130
Bölüm 9: Modalite	135
Modal Realizm	137
Ersatz Modal Realizm	141
Cümlecilik/Önermecilik	142
Resimcilik	143
Sihirli Ersatz	144
Konvansiyonalizm	144
Modal Kurguculuk	145
Kombinasyoncu Kurguculuk	148
De Re Modalite: Özcülük-Anti Özcülük	149
Bölüm 10: Zaman Teorileri	153
A-Serisi ve B-Serisi/ A-Teorisi ve B-Teorisi	153

Zamanın Ontolojisi	155
B-Teorisi Lehinde (A-Teorisi Aleyhinde) Argümanlar	157
Rietdijk–Putnam argümanı	157
A-teorisinde doğru yapıcı sorunu	162
McTaggart’ın A-teorisi çelişkilidir iddiası.....	165
Zaman akma hızı sorunu.....	165
A-Teorisi Lehinde (B-Teorisi Aleyhinde) Argümanlar	166
McTaggart’ın B-teorisi aleyhindeki argümanı.....	166
A-önergelerin indirgenemezliği argümanı	167
“Tanrı’ya Şükür bitti” argümanı	168
Zamanda yolculuğun imkansızlığı argümanı	168
Bölüm 11: Devamlılık	173
Değişim ve Devamlılıkla Alakalı Bazı Felsefi Problemler	174
Endurantizm.....	176
Perdurantizm (Solucan Görüşü).....	180
Exdurantizm (Sahne Görüşü).....	183
Bölüm 12: Özgür İrade	187
Determinizm	188
Bağdaştırıcılık, Bağdaşmazcılık ve Pesimizim.....	189
Sonuç Argümanı ve Bağdaştırıcılık	191
Liberteryenizm	193
Kadercilik (Fatalizm)	197
Bölüm 13: Kişi Aynılığı Sorunu	203
Biz Neyiz?	204
Düalizm	204
Hayvancılık (Animalism)	205
Oluşmacılık.....	206
Algı Bohçası görüşü	207
Kişinin Aynılığı Teorileri	208
Fizyolojiye dayalı görüşler	208
Vücut teorisi	209
Beyin teorisi	209

Ruha dayanan görüşler	211
Psikolojiye dayalı görüşler.....	212

Bölüm 14:

Soyut Nesneler	217
Mantıkçılık.....	220
Formalizm	222
Sezgisicilik.....	223
Kurguculuk.....	224
Realizm.....	225

Ek1: Analitik Felsefe ve Kıta Felsefesi	231
--	------------

Ek 2: Ockham'ın Usturası	235
---------------------------------------	------------

Ek 3: Özel Görelilik Kuramı	239
--	------------

Einstein'dan önce uzay-zaman algısı	239
Özel Görelilik Teorisi ve Sonuçları	244
Eş Zamanlılık Kavramının Göreliliği	247
Zaman Kısılması.....	249
Uzunluğun Kısılması	251

Bibliografya	255
---------------------------	------------

Bana Metafiziği sevdiren değerli hocam
Prof. Dr. Erdinç Sayan'ın aziz hatrasına

Önsöz

Elinizdeki bu kitap çağdaş analitik metafiziğe anlaşılır bir giriş yapmayı hedeflemektedir. Çağdaş analitik metafizik kavramını açmakta fayda var. Felsefenin en önemli alt dallarından biri olan metafiziğin hedefi gerçekliğin en temel yapısını, onun hangi temel cisim ve ilişkilerden oluştuğunu anlamaktır. Kitabımızın ilk bölümünde metafiziğin doğası ve yapısını detaylıca tartışacağız. Ülkemizde daha önce yazılmış çok sayıda metafizik kitabı olmakla birlikte bu ilk çağdaş analitik metafizik kitabıdır. Analitik felsefe bilimsel verilere önem veren, mantığı kullanan ve dil açıklığını ön plana çıkaran çağdaş felsefedeki iki büyük felsefe ekolünden birini ifade eder. Analitik felsefe hakkında daha çok bilgi almak için Ek-1'e bakabilirsiniz. 1960'lardan sonra pozitivistimin çökmesi ile analitik metafiziğin rönesansı olarak bilinen yaratıcı ve fikri açıdan zengin bir döneme girildi. Kitabımızın amacı işte bu zengin entelektüel birikimi Türk okuyucusuna sunmaktır. Ne yazık ki elinizde tuttuğunuz bu kitap 2019 itibarı ile bunu yapmayı hedefleyen ülkemizdeki tek çalışmadır.

Bu kitabı kimin için yazdım? Kitabı her şeyden önce İngilizcesi iyi olmayan felsefe öğrencileri için yazdım. Bahçeşehir Üniversitesinde verdiğim Türkçe metafizik derslerinde öğrencilere önerebileceğim Türkçe fazla okuma materyali olmaması bu kitabı kaleme almaya karar vermeme neden oldu. ODTÜ, Boğaziçi ya da Bilkent gibi İngilizce eğitim yapan üniversitelerde analitik metafizik ders-

leri olsa da, Türkçe eğitim veren okullarda materyal eksikliğinden benzer bir ders oluşturulmaktadır. Bu kitabın bir nebze bu açığı kapatacağını ümit ediyorum.

Türkiye’de son 10 yılda analitik din felsefesinde ciddi bir yükseliş gerçekleşti, bu alanda çok sayıda tez yazıldı, ders kitapları çevrildi, dersler açıldı. Analitik din felsefesinin ilahiyat müfredat ve din felsefesi lisansüstü çalışmalarında temel paradigmaya dönüştüğü rahatlıkla söylenebilir. Analitik din felsefesi literatüründe çok sayıda temel metafizik kavramına atıf yapılır: zamanın A ve B teorisi, nedensellik kuramları, mereolojik nihilizm vs. Öğrenciler çoğu zaman bu kavramları dolaylı yoldan din felsefesi literatüründen öğrenmek zorunda kalır, ki bu bazen bu kavramların yanlış anlaşılmasına ve hatta doktora tezlerine bile bu şekilde geçmesine neden olur. Kitabımız bu anlamda analitik din felsefesi ile ilgilenen ilahiyat öğrencilerine de yardımcı olmayı hedeflemektedir. Kitap çalışmalarını çağdaş literatür ile ilişkilendirilmek isteyen Kelamcı akademisyen ve öğrencilerin de ilgisini çekecektir.

Son olarak bu kitap, felsefe ile ilgilenen ve popüler düzeydeki felsefe kitapları ile yetinmek istemeyen akademi dışındaki okuyucular düşünülerek de kaleme alındı. Felsefe ile ilgilenen ancak başka alanlarda eğitim alan gençlerle bir araya geldiğimde derin metafizik sorulara muhatap kalıyorum. Gençler ilgi ve bilgisi gerçekten çok şaşırtıcı. Bu kitabın ortaya çıkmasında bu gençlerin soruları önemli rol oynadı.

Kitap okuyucudan fazla bir ön bilgi beklememektedir. Kullanılan her yeni kavramı ya metinde ya da dipnotlarda açıklamaya özen gösterdim. Ancak temel bir felsefeye giriş kitabı okumuş olmak, temel seviyede mantık bilmek ve felsefe tarihi ile haşır neşir olmak elbette ki bu kitaptan alınacak verimi arttıracaktır. Her bölümün sonunda, o bölümde ele alınan konularla ilgili birincil metin ve daha geniş bilgi alınabilecek kaynak önerilerinde bulundum. Ne

yazık ki bu metinlerin büyük çoğunluğunu Türkçeye çevrilmediği için bu bölümdeki öneriler İngilizce oldu. Kanaatimce analitik gelenekte çalışmak isteyen bir felsefecinin İngilizce bilmesi zorunludur, zira hem güncel yayınlar hem de temel eserler bu dilde yayınlanmaktadır.

Kitaptaki her bölüm bazı ufak istisnalar hariç bağımsız bir şekilde okunabilecek şekilde kaleme alındı. Dolayısı ile okuyucu bölümleri dilediği sıra ile okuyabilir, ilgisini çekmeyen ya da zor gelen bölümleri atlayabilir.

Bölümleri kaleme alırken kendi görüşleri olan bir felsefeciden ziyade, bir eğitimci kimliğine bürünmeye çalıştım. Okuyucuya belli bir görüşü sunmaktan ziyade, farklı görüşler ve bu görüşlerin eleştirisini sunmaya çalıştım. Elbette istemeden belli bir görüşü kayırmış, ya da çok önemli görüşleri dışarda bırakmış olabilirim. Felsefe ile ilgilenen, felsefe talebesi olan bir okurun elbette buradaki bölümleri son söz olarak görmemesi kendi araştırma ve okumalarını yapması gerekir. Yine kitabın giriş seviyesinde kaleme alınması, benim kişisel yorum ve bilgi birikimim, bazı görüşlerin en iyi yorumlarını ile lehlerindeki en iyi argümanları sunmama neden olmuş olabilir. Unutulmamalıdır ki bu kitabın amacı tartışmalara giriş yapmaktır, tartışmaların detaylarına girdikçe çok daha sofistike görüşler ve yaklaşımlar bulmak mümkündür.

Bu kitaba doğrudan ya da dolaylı olarak çok kişinin katkısı oldu. Kitapta ele aldığım müfredat Bahçeşehir Üniversitesi ile İbn Haldun Üniversitesinde verdiğim metafizik derslerinde uygulandı. Bu dersleri alan öğrencilerimin verdiği geribildirimler kitabın daha iyi olmasında önemli katkılar sundu. Kitabın tamamı ya da bir kısmını okuyup geri bildirimde bulunan İsa Sarı, Hasan Hüseyin Çağırın, Berat Mutluhan Seferoğlu, Esra Seçme, Alican Başdemir, Dr. Tufan Kıymaz ve Bilkent'teki okuma gurubuna özellikle teşekkür ederim. Ayrıca kitabın oluşmasında, bana ODTÜ'de Lisans okurken

metafiziği sevdiren ve kitabı ithaf ettiğim değerli hocam Prof. Dr. Erdiñ Sayan özel bir teşekkürü hak ediyor. Erdiñ hocanın felsefe stilimin oluşmasında ve metafizikle ilgilenmemdeki etkisi büyüktür. Bu kitap basılmadan önce kendisinden kitapla ilgili bir tanıtım yazısı yazmasını rica etmiştim. Ancak ne yazık ki hocama bu bilgi ulaştığında yoğun bakımdaydı. Bilincini kaybetmeden önce bana yazdığı bir tavsiye mektubundan bir bölümü gönderdi. Bu bölümü kitabımıza ekledim. Ömrü ne yazık ki kitabın basımını görmeye yetmedi. Elbette kitapta yer alan herhangi bir hata ya da eksikten sadece ben sorumluyum.

Son olarak bu kitabı alarak entelektüel dünyasına beni misafir eden siz değerli okuyucuya teşekkür ederim.

Bölüm 1: Metafiziğe Giriş (Metametafizik)

Metafizik Nedir?

“Metafizik” kelimesi Yunanca meta (μετά) ve fizik (φυσικά) kelimelerinden türetilmiştir. Fizik ötesi/sonrası anlamına gelir. Ancak bu ismin ilk başta çağrıştırdığının aksine metafizik, fizik ötesini, diğer bir deyişle spiritüel, paranormal konularla uğraşan bir disiplin değildir. Bu yaygın kanaat doğru değildir. Metafizik ismini ilgilendiği alanlardan değil, Aristo’nun eserlerinden alır. Metafizik Aristo’nun 15 kitabına verilen isimdir. Ancak Metafizik kelimesi Aristo’nun bir icadı da değildir, o bu kelimeyi hiç kullanmadı. Bu eserlere Metafizik isminin bir asır sonra Rodoslu Andronikos tarafından verildiği kabul edilir. Andronikos bu kitapların Aristo’nun Fizik kitabından sonra okunması gerektiği kanaatinde olduğu için bu eserlere bu ismi verdi. Aristo bu gruptaki çalışmalarını aslında tek değil dört farklı disiplin olarak görüyordu: “İlk Felsefe”, “İlk bilim”, “Bilgelik” ve “Teoloji”.

Metafizik ismini Aristo’nun eserlerinden alsa da, bu disiplini Aristo ile başlatmak hatalı olacaktır. Zira ilk Yunan filozoflarının uğraştığı “değişimin doğası” ve “maddenin özünün ne olduğu” soruları birazdan göreceğimiz gibi metafiziğin alanına girer. Aristo’nun kendi yazdıkları ve metinlerin Fizik’ten sonra okunması gereken

yazılar şeklinde tasnif edilmesinden dolayı Aristo Metafiziğinin şu üç konuyla ilgilendiği söylenebilir:

1. Varlığın kendisi.
2. Şeylerin ilk nedenleri.
3. Değişmeyen şeyler.¹

Metafiziğin ilgilendiği alanlar 17. yüzyılda genişlemiş ve Aristo ile takipçilerinin Fizik içinde sayacağı konular da Metafizik alanında tartışılmaya başlanmıştır. Bu konulara örnek olarak özgür irade sorunu ya da zihin-beden ilişkisi verilebilir. Dolayısı ile yukarıda verilen üç konunun günümüzdeki Metafiziği tamamen kapsamadığını söyleyebiliriz. Hatta yukarıda sayılan konuları reddeden kişilerin de metafizik yaptığı söylenebilir. Mesela Herakleitos değişmeyen bir şey yoktu r derken metafizik yapıyordu ya da ilk nedenin varlığını reddeden bir materyalist de metafizikçidir.

Eski çağlarda, genellikle, varlığın kategorileri ve tümeller² sorunu da metafiziğin konusu olarak görülmüştür. Modern dönemde yukarıda sayılanlar dışında şu konular da metafiziğin alanı içinde sayılmaktadır:

1. Modalite. (*De re* (şeylerin) ve *De dicto* (önermelerin) modalitesi): Şeylerin varlığı ya da özellikleri ile önermelerin imkânsız, mümkün ya da zorunlu olması konusu ile ilişkili felsefi problemler.
2. Uzay ve zamanın doğası ile ilgili problemler.
3. Devamlılık ve süreklilik ile ilgili problemler.
4. Nedensellik, özgür irade ve determinizm ile ilgili problemler.

---

1 Diğer taraftan Aristo'nun Fizik'i değişimi inceleyen disiplindir.

2 Tümel: Belli bir sınıfa bağlı bireylerin hepsini içine alan (kırmızılık, metallik vs.). Tümeller, tikellerin karşıtıdır. Tikeller bireysel nesnelere dir. (Elinizdeki kitap bir tikeldir.). Tümeller ve tikelleri kitabımızın ilerleyen bölümlerinde detaylı bir şekilde ele alacağız.

5. Zihinle ilgili problemler.

6. Neyin var olduğunu tespit etmeye çalışmak.

Ontoloji ya da varlık bilimi çoğu zaman metafizik ile eşdeğer anlamda kullanılır. Diğer bazı felsefeciler ise ontolojiyi metafizik disiplininin var olan şeylerle ilgilenen, diğer bir deyişle var olan şeylerin listesini yapmaya çalışan bir alt dalı olarak görürler. Bu iki kullanım birbirine karıştırılmadığı sürece bir sorun yoktur. Biz bu eserde ontoloji kavramını metafiziğin bir alt dalı olarak kullanacağız.

Metafiziğin yukarıda kabaca değindiğimiz ve önümüzdeki bölümlerde detaylı bir şekilde ele alacağımız konularını birleştiren ortak bir yön var mıdır? Yoksa metafizik çeşitli, birbirinden bağımsız problemlerden oluşan bir yamalı bohça mıdır? Bu konuda görüş ayrılığı vardır.

Birleştirme denemeleri yolunda kendi favori görüşümü savunmakla başlayayım. Bu görüşe göre Metafizik *nihai gerçeklik* ve *nihai olarak var olan* şeyleri inceleyen disiplindir. Buradaki nihai ifadesi “temel” olarak da alınabilir. Diğer bir deyişle metafizik en temelde nelerin var olduğunu ve bunların doğasını inceler. Bu görüşü daha iyi anlamak için bir örnek verelim. Genelde popüler kültürde felsefecilerle dalga geçmek için odadaki sandalyenin var olmadığını iddia eden felsefeci örneği verilir. Bu iddia kısmen doğrudur. Ben dâhil çoğu felsefeci metafizik bir iddia olarak sandalyenin var olmadığını söyleyecektir. Ancak bu üstünde oturduğumuz şey hayaldir ya da orada fiziki bir nesne yoktur anlamında bir ifade değildir. Bu iddia ile söylenmeye çalışılan şey sandalye dediğimiz şeyin, nihai ya da temel olarak var olan bir şey olmadığı, onun en temelde özel bir şekil verilmiş atomlar ya da belki daha temel parçacıklar yığını olduğudur.

Çoğu metafizikçi yukarıdaki analize benzer değerlendirmeler yapacaktır. Mesela Jonathan Schaffer’e göre metafizik *temel şeyleri*

inceleyen disiplindir. Ted Sider'a göre metafizik Dünya'yı (felsefeciler dünya derken bütün evren ya da gerçekliği kast ederler) temel yapılarla açıklama girişimidir. Michael Rea'ya göre metafizik şu üç konuyla ilgilenir: Ampirik olmayan sorular, var olan şeyler ve şeylerin doğası ya da özü.

Metafiziğin evrensel bir tanımı olsun ya da olmasın, çoğu analitik felsefeci metafiziğin şu dört özelliğe sahip olduğu konusunda hemfikirlerdir:

1. Metafizik ampirik değildir. Diğer bir deyişle deneyle cevap verilebilecek sorularla ilgilenmez. Deneyle cevap verilebilecek sorular ampirik bilimlerin ilgi alanına girer³. Ancak bu, metafiziğin bilimsel verilerden yararlanmadığı anlamına gelmez. Aksine, özellikle analitik metafizikçiler bilimsel verilere büyük önem verirler.
2. Metafiziğin temel hedefi ya da en azından en önemli ilgi alanlarından biri gerçekliğin doğası, yapısı ve temel yapıtaşlarını keşfetmektir.
3. Metafiziğin ilgi alanı fizik ve kozmoloji gibi ampirik bilimlerden daha geniştir. Zira ampirik bilimlerin ilgi alanı fiziki evrenle sınırlıdır. Ancak metafizik fiziki evrenle ilgilenmesinin yanında, fiziki olmayan varlıkların var olup olmadığı, varsa bunların temel özelliklerinin ne olduğu, fiziki evrenle nasıl ilişkileri olduğu gibi sorunlarla da ilgilenir. Mesela fiziki bir varlık olmayan Tanrı'nın var olup olmadığı metafiziğin ilgi alanlarındandır.

---

3 Bilimler ampirik ve formel bilim olarak ikiye ayrılır. Formel bilimler, matematik, mantık, sistem kuramı gibi teorik formel sistemleri inceleyen bilimlerdir. Bunlara apriori bilimler de diyebiliriz. Bu bilimler aksiyomlar ve çıkarım yasaları üstüne kurulur. Aksiyomlardan çıkarım yasaları aracılığı ile teoremler çıkarılır. Diğer taraftan ampirik bilimler, deneysel metotla çalışan ve dış dünyayı anlamaya çalışan bilimlerdir. Ampirik bilimler, fen bilimler ve sosyal bilimler olarak ikiye ayrılır. Fen bilimleri doğayı, sosyal bilimler insanı ve insanlar arasındaki etkileşimleri deneysel yöntemlerle incelerler.

4. Metafizik fen bilimlerinden bile daha temeldir. Çünkü fen bilimlerinin çalışırken varsaydığı iddiaların doğruluğunu da araştırır. Mesela fen bilimlerinin cevabını bildiğimizi varsaydığı “Dış dünya var mı? Fiziksel cisimler var mıdır? Her olayın bir nedeni ya da açıklaması var mıdır?” gibi sorular metafiziğin inceleyip cevap aradığı sorular arasındadır.

Neden Metafizikle Uğraşalım?

Peki ampirik olmayan dolayısı ile ilk bakışta pratik sonuçları olmayan bir disiplinle neden uğraşalım? Metafizikle uğraşmak için nasıl bir motivasyon söz konusu olabilir? Bu sorunun en temel cevabı entelektüel meraktır. Sokrates sorgulanmamış hayatın yaşanmaya değer olmadığını ifade etmiştir. Metafizik en temel sorularla ilgilendiği için yapılabilecek en temel sorgulamaları içerir.

İkincisi, çoğu metafizik soru hayatımıza yön verir. Mesela metafiziğin cevap aradığı “Ölümden sonra hayat var mı? Hayatın anlamı var mı? Tanrı var mı? Özgür irademiz var mı?” gibi sorulara vereceğimiz cevaplar hayat tarzımızı ve dünya görüşümüzü etkileyecektir. Dünya görüşlerimizi belirleyen şey çoğu zaman ampirik gözlemlerden çok, metafiziksel inançlarımızdır. Hayatımızı nasıl yaşadığımızı belirlediği için metafizik inançlarımızı dikkatli bir şekilde sınamak, doğru olduklarını test etmek ve onlarla ilgili farkındalık geliştirmek çok önemlidir. Bu yüzden metafizik sorgulama teknolojik ya da pratik bir sonuç oluşturmasa da son derece önemlidir.

Üçüncüsü, esas hedefi bu olmasa da metafizik soyut düşünce gücünü geliştirir ve özellikle ampirik olmayan sorunlara makul çözümler üretmemizi sağlar. Ampirik olmayan sorunlar günlük hayatımızda sık sık karşımıza çıkar. Mesela soyut düşünebilen kişi daha iyi bir entelektüel, daha iyi bir seçmen, daha iyi karar verebilen

bir birey olur. Metafizik soyut düşünme yeteneği yanında, olaylara farklı açılardan bakmak, farklı olası açıklama ve görüşler geliştirme, görüşleri daha iyi kavrama ve tartışmalarda daha hoş görülme gibi hem entelektüel hayat hem de iş hayatı açısından çok önemli özellikler kazandırır.

Son olarak gerçekliği kavrama isteği, yani bilgelik aşkı en üst düzey insani vasıflardan biridir. Bu, insanı diğer canlılardan farklı kılan özelliklerin başında gelir. Bilim gibi en üst düzey başarılarımızın arkasında bu istek vardır. Metafizik bu istekten doğar. Metafizik bizi zengin ve sağlıklı yapamaz ama zengin ve sağlıklı olmayı istemenin gerekçelerinden biri Metafizik olabilir.

Metafiziğe Yönelik Eleştiriler

Bir önceki bölümden bu bölüme geçmeye karar verdiğinizde göre sizi metafiziğin uğraşmaya değer bir alan olduğuna ikna ettim. Ancak metafizikle uğraşmak için motivasyon sahibi olmak tek başına yeterli değildir. Aynı zamanda metafiziğin mümkün olduğuna ve metafiziksel soruların anlamlı olduğuna inanmak gerekir. Ancak metafiziğin ampirik olmayan sorunlara odaklanması, bazı felsefecilerin onun sonuç üretemeyen boş hatta anlamsız bir uğraş olduğunu iddia etmelerine neden olmuştur. Özellikle empirisistler, metafiziği reddetme eğiliminde olmuşlardır. Eğer ampirik metotlar tek bilgi kaynağı ise metafizik nasıl mümkün olabilir? Ampirik olmayan sorulara nasıl cevap verebiliriz?

Metafiziğin imkânı ile ilgili bu eleştirel görüş Hume'a kadar geri götürülebilir: "Elindeki dini ya da metafizik kitapta sayılarla ilgili soyut düşünceler var mı? Hayır. Deneysel bir akıl yürütme var mı? Hayır. O zaman o kitabı yak gitsin".⁴

---

4 *Enquiry Concerning Human Understanding*'de geçen bir pasaj. Birebir çeviri değildir, özettir.

Kant metafiziği tamamen dışlamasa da insan algısına hapsedmiş (fenomenler alemi), gerçekliğin kendisi (numen alem) hakkında konuşmayı yasaklamıştır. Oysa metafiziğin çoğu aslında numen alemlerle yani gerçekliğin kendisiyle ilgilidir.

Mantıksal pozitivistler, metafiziğin sorduğu soruları anlamsızlıkla suçlamışlardır. Onlara göre anlamlı önermeler sadece doğrulama ilkesine uyan önermelerdir. Doğrulama ilkesine göre sadece analitik önermeler⁵ ve deneysel/ampirik olarak doğrulanabilen önermeler anlamlıdır. Carnap bu ilkeden hareketle metafizikçileri müzik yeteneği olmayan müzisyenlere benzetir. Metafizik her ne kadar gerçeklikle ilgili konuşmak istese de bunu yapacak kudrette değildir.

Kant sonrası Kıta felsefecilerinin ciddi bir kısmı (Hegel, Marx, Nietzsche vs.) kültürel rölativizm ve tarihselciliği benimseyerek metafiziksel gerçekliklere insanın ulaşma yetisini eleştirdiler. Onlara göre insanların yaşadığı zamanı ve kişisel önyargıları aşırıp gerçeği bulması pek mümkün değildir. Bu da insanın nesnel anlamda metafizik yapamayacağı ve metafiziksel sorulara cevap verecek kudretimiz olmadığı anlamına gelir.

Amerika’da başını William James’in çektiği Pragmatistler de metafizik problemlerin çoğunu eleştirdiler. Pragmatistler “pragmatist doğruluk teorisini” benimsemişlerdir. Bu teoriye göre bir bilgi pratik hayatta işe yarıyorsa doğrudur, yaramıyorsa yanlıştır. Diğer taraftan eğer pratik fark yaratmıyorsa o soruya cevap aramak manasızdır. Bu teoriye göre çoğu metafiziksel sorunun cevabı pratik hayatta fark yaratmadığı için, metafiziğin büyük bir çoğunluğu ya da belki tamamı manasız bir uğraştır.

Son yıllarda Dawkins, Hitchens gibi popüler olan *Yeni Ateistler* ve *Bilimciler* de metafiziği boş bir uğraş olarak görürler. Bilimcilik

---

5 Analitik önermeler, yüklemi özneyi içeren, doğruluğu zorunlu olan ve herhangi bir yeni bilgi içermeyen önermelerdirler. “Evli bekâr olmayan kişidir”, “Üçgen üç kenarı olan geometrik şekildir” önermeleri analitik önermeye örnektir.

bilimin tek bilgi kaynağı olduğunu savunan görüştür. Eğer bilim tek bilgi kaynağı ise, felsefede özelden de Metafizik'ten öğrenebileceğimiz hiçbir şey yoktur.

Yukarıda felsefe tarihinden örnek olarak aldığımız metafizik eleştirileri iki grupta toplayabiliriz. Bu iki görüşe güçlü tez ve zayıf tez diyeceğim.

Güçlü teze göre metafizik soruların tamamı ya da çok büyük bir kısmı anlamsızdır. Pozitivistler güçlü tezi savunanlara örnek gösterilebilir. Günümüzde bu teze örnek olarak ünlü bilim felsefecisi Bas Van Fraasen'ın *Empirical Stance* isimli eserindeki argümanları verilebilir. Güçlü tez genelde, pozitivistlerin “doğrulama ilkesi” benzeri ilkelerle ya da metafizik tartışmaların gerçek tartışmalardan ziyade söz oyunları ve tanım konusundaki anlaşmazlıklara dayanan yaklaşımlar oldukları iddiası ile savunulur.

Tarihsel öneminden dolayı “doğrulama ilkesi”ni daha detaylı ele almak faydalı olacaktır. Carnap ve genel olarak pozitivistler anlamın doğrulama teorisini kabul ederler. Bu teoriye göre bir cümlenin anlamı, o cümlenin doğrulama yolları tarafından verilir. Bu teoriye yakın bir diğer teoride doğruluğun doğrulama teorisidir. Bu teoriye göre bir cümle ancak ve ancak doğrulanabiliyorsa doğru ya da yanlış olabilir. Mantıksal pozitivistlere göre iki çeşit doğrulama vardır. Birincisi sentetik yollarla, yani duyuşal deneyim ve ampirik yöntemlerle olan doğrulamadır. “Tahta beyazdır” cümlesi bu yolla doğrulanabilen bir cümledir. İkincisi ise analitik yollarla, yani mantıksal ve matematiksel çıkarım metotları ile yapılan doğrulamadır. “Üçgen üç kenarlı cisimdir” cümlesi mantıksal çıkarım yolu ile doğrulanabilen cümlelere örnektir. Eğer bir cümle bu iki yöntemle de doğrulanamıyorsa, o zaman o cümle anlamsızdır.⁶

---

6 Burada sentetik yöntemlerle doğrulama hakkında ufak bir not düşmenin faydalı olacağı kanaatindeyim. Gündelik hayat ve bilimdeki çoğu cümle aslında doğrudan beş duyu ile doğrulanamaz. Mesela “Bulut odasında elektron vardır” cümlesini ele alalım. Elektron beş

Zayıf teze göre metafizik soruların cevabı vardır ama insan zihni bu sorulara cevap vermeye yetersizdir. Kant bu görüşe örnek olarak verilebilir. Bu görüşün çağdaş savunucuları olarak Colin McGinn ve James Ladyman ile Don Ross verilebilir. McGinn evrimsel süreçlerin ürünü olan insan zihninin metafizik sorulara cevap verecek kapasitede olmadığını iddia eder. Ladyman ile Ross kendilerini pozitivistlerin devamı olarak görürler. Doğrulama ilkesinden hareketle metafiziksel iddiaları anlamsız diye reddetmeseler de, metafizik iddialarının doğrulanamamasının, bu tarz hakikatleri öğrenmemizi engellediğini dolayısı ile metafizik çabanın boşuna olduğunu düşünürler. Özellikle bilimden kopuk yapılan metafizikle ilgili kanaatleri budur. Onlara göre metafizik bilimlerin iddialarını birleştirmek ile sınırlandırılmalıdır. Zayıf tezi savunanlar, genelde metafiziğin metot olarak saf düşünce ve rasyonel sezgiye dayandığını, ancak bu ikisinin de bilgi üretme kapasitesi düşük yaklaşımlar olduğunu söylerler. Bu da metafiziğin disiplin olarak sorun çözüp fazla sonuç üretememesinden de görülebilir. Diğer bir deyişle bu kitabın ilerleyen sayfalarında da göreceğimiz gibi her metafiziksel soru ile ilgili çok sayıda birbiri ile karşıt görüş ortaya konmuştur. Bu görüşlerden birini seçmek ve diğerlerini elemek kolay değildir. Bu da metafizik yapma yeteneğimizle ilgili soru işaretleri oluşturur. Zayıf tezi savunanlar genelde empirist epistemolojiyi⁷ benimseyen felsefecilerdir.

Güçlü ya da zayıf tez doğru ise o zaman metafizikle uğraşmak anlamsızdır. Peki bu tezler ne kadar makuldür? Şimdi bu soruya cevap arayalım.

---

duyu ile deneyimlemediği için ilk bakışta bu cümle sentetik yöntemlerle doğrulanamaz gibi gözükmektedir. Ancak mantıksal pozitivistler bu cümlenin doğrudan sentetik yöntemlerle doğrulanamasa da, dolaylı olarak doğrulanabileceğini iddia edeceklerdir. Carnap doğrudan doğrulanabilecek cümlelere "Protokol cümleleri" der. Carnap'a göre dolaylı olarak doğrulanabilen cümleler, doğrulama zinciri ile protokol cümlelerine bağlı cümlelerdir. Doğrulama zinciri, birbirini doğrulayan cümlelerden oluşan zincirdir. Eğer bu zincir, doğrudan beş duyu ile doğrulanabilen bir protokol zinciri ile sona eriyorsa, o zaman bu zincirdeki her cümle dolaylı olarak sentetik olarak doğrulanabiliyordur.

7 Empiricist epistemoloji: Bilginin kaynağının sadece beş duyu olduğunu iddia eden görüştür.

Metafiziğe Yönelik Eleştirilerin Değerlendirilmesi

Hem zayıf hem de güçlü tez çeşitli açılardan eleştirilebilir. Önce zayıf tezi ve onun lehinde kullanılan argümanları ele alalım.

Sezgileri ve saf akli eleştirirken geliştirilen argümanların kendisi genelde sezgi ve saf akla dayanır. Çünkü rasyonel sezgilerin ve saf aklın bilgi üretmediği, deneyle gösterilemez. Eğer sezgi ve saf akıl sonuç getiremezse, zayıf tez lehinde verilen argümanlar da geçersizdir. Dolayısıyla bu eleştiriler kendi kendini çürütür.

Saf düşünce ve sezgilerin yanılabilirliği eleştirisi doğrudur. Ama aynı durum beş duyu için de geçerlidir. Sezgilerle beş duyu aynı gemidedir. Saf düşünce ve sezgiler lehinde argüman vermek ne kadar zorsa, beş duyu lehinde de argüman vermek o derece zordur. Thomas Reid'in deyişi ile duyular ve saf düşünce aynı dükkandan çıkmazdır.

Metafiziğin bilim gibi ilerleme göstermediğini iddia eden argümanın kendisi bilimsel bir argüman değildir. Kendisi de metafiziksel argümanlarla aynı türden felsefi bir argümandır. Dolayısı ile bu argüman da kendi kendisi ile çelişir. Eğer kümülatif bir ilerleme⁸ olmadığı için bir disiplini eleştireceksek, ki metafizikte ilerleme olup olmadığı konusu da tartışmaya açıktır, bu bütün felsefeyi etkileyecektir. O zaman metafiziği eleştiren argüman ve görüşlerin de aynı eleştiriye maruz kalması gerekir. Eğer metafizik bu gerekçeyle reddedilecekse, bu gerekçenin kendisi ve onu ortaya atan felsefe okulları da reddedilmelidir.

Dahası sıkı empirisist metafizik programlar kurulabilir. Bu programların amacı bilimsel teorilerdeki boşlukları kapatmak ve bilimsel teorilerin sonuçlarını anlamak olur. Metafizik bu yaklaşımda bilimden fazla uzaklaşmaz ve gözlemsel verilere dayanan çıkarımlar yapar. Buna örnek olarak Quine'in ontolojisi verilebilir. Quine doğalcı

---

8 Kümülatif ilerlemeden kasıt zaman geçtikçe felsefenin bilgi üretmesi, gelecek felsefecilerin geçmiş felsefecilere göre felsefi problemlere göre daha çok şey bilmeleridir.

bir felsefeci ve sıkı bir empirisist idi. Ünlü makalesi “Two Dogmas of Empiricism”de *analitik-sentetik*⁹ ayrımını ve *zayıf indirgemeciliği*¹⁰ eleştirmiştir. Holizmi savunmuştur: Deneylerle doğrulanan şey bireysel bir önerme değil, bütün inanç ağıdır. Quine’a göre matematiksel ve mantıksal sistemler de inanç ağının parçası olarak deneysel doğrulanıp yanlışlanabilir. Quine’a göre bu yaklaşımının sonuçlarından biri metafizik ile bilimin sınırlarının bulanıklaşmasıdır.

Quine’ın metafizik programı şu şekilde özetlenebilir. Eğer bir bilimsel teori P önermesini ima ediyorsa ve biz bu teoriye inanıyorsak yapmamız gereken üç şey vardır:

1. P’yi ima eden teorinin parçasına olan inançtan vazgeçip P’yi reddetmek.
2. P imasının yüzeysel olduğunu ifade edip, teorinin P’yi gerektirmeyen bir yeniden ifadesini (paraphrase) yapmak.
3. P’yi doğru kabul etmek.

Quine’ın bu yaklaşımı sonucunda bilimsel teoriler metafiziksel soruları gündemimize sokar. Quine mesela, modern bilimin matematiğe atıf yapmayacak şekilde bir yeniden ifadesinin mümkün olmadığını, dolayısı ile matematiksel nesnelere zihinden bağımsız bir şekilde var olduğunu savunan *matematiksel realizmi* kabul etmemiz gerektiğini savunmuştur¹¹. Bu iddianın kendisi metafizik bir iddiadır. Sonuç olarak bilim ve metafizik birbirinden net bir şekilde ayrılamıyorsa, empirisizme atıfla metafiziği reddetmek pek makul bir yaklaşım değildir.

---

9 Sentetik önermeler: Yüklemleri özneyi içermeyen önermeler. Diğer bir deyişle analitik olmayan önermeler. “Top kırmızıdır” önermesi sentetik bir önermedir, zira toplar tanım gereği kırmızı nesnelere değildir, topun kırmızı olmadığını iddia etmek bizi mantıksal çelişkiye düşürmez.

10 Zayıf indirgemecilik: Her sentetik önermenin onu doğrulayıcı koşulları vardır.

11 Quine’in *vazgeçilmezlik argümanı* olarak bilinen bu argümanını ve matematiksel realizmi soyut nesnelere bölümümüzde ele alacağız.

Son olarak *zayıf tez* doğru olsa bile bu gerçekten metafizik yapmamıza engel midir? Bence değildir. Neyi bildiğimiz neyi bilmediğimizden daha önemli değildir. Metafizik bizi doğrulara götüremese bile, en azından hangi soruların cevapsız olduğunu söyleyebilir. Saklı metafiziksel varsayımlarımızı açığa çıkarıp, bunların temelsiz olduğunu gösterebilir. Dolayısıyla *zayıf tezi* kabul eden biri de metafiziksel soru ve cevaplarla ilgilenebilir.

Şimdi *güçlü tezi* ele alalım. *Güçlü tezin* çoğu felsefeciye göre en önemli sorunu bu tezi savunmak için kullanılan ilkelerin kendi kendini çürütmesidir. Örnek olarak *mantıksal pozitivistliği* alalım. Pozitivistlerin doğrulama ilkesinin kendisi analitik değildir ve ampirik olarak doğrulanamaz. Yani ilke kendi kendini çürütür.

“Ölümden sonra hayat var mıdır? Tanrı var mıdır?” gibi sorulara anlamsız demek pek kolay savunulur bir pozisyon değildir. Sahi “Ölümden sonra hayat vardır” cümlesi, anlamsız “gsgsksrpa peazfgv” cümlesi ile aynı olabilir mi? *Güçlü tezin* savunmanın kendisi, bu sorulara verilmeye çalışılan cevaplar kadar hatta belki de daha spekülâtif olacaktır. Dolayısıyla savunmanın kendisi kendi kendini çürütecektir. Dahası, ölümden sonra reenkarnasyon olduğu ile ölümden sonra cennet olduğu iddiaları birbiri ile çelişir. İyi ama iki anlamsız cümle nasıl oluyor da çelişebilmektedir?

Son olarak doğa bilimleri ve metafiziğin ortak yönleri de vardır. Saf düşünce bilimde önemli rol oynar, özellikle fizik gibi teorik bilimlerde bilim adamı gözlemin ötesine geçer. Bilimde zaten gözlem tek başına hangi teorinin doğru olduğunu her durumda belirleyemez,¹² basitlik, açıklama gücü, zarıflık gibi başka teorik kriterler kullanılır. Aynı kriterler metafizikte kullanılır, eğer bilimde işe yarıyorsa metafizikte de bu kriterler makul sonuçlara yol açabilir.

---

12 Buna *Quine-Duhem tezi* denir.

Sonuç olarak bu bölümde ortaya koyduğumuz analiz doğru ise, ne zayıf ne de güçlü tez metafizik yapmamıza engel olacak kadar güçlü değildir. Üstelik bu tezleri tam olarak değerlendirmek için metafiziğin nasıl sonuçlar ortaya koyduğuna bakmak, yani metafizik yapmak gerekmektedir. Önümüzdeki bölümlerde tam da bunu yapacağız.

İLERİ OKUMA ÖNERİLERİ

Pozitivist metafizik eleştirisi için Carnap'ın "Elimination of Metaphysics through the Logical Analysis of Language" (1932) ile "Empiricism, Semantics and Ontology" (1950) makalelerine göz atılabilir. Genel olarak pozitivism ile ilgili bilgi almak isteyen okuyucuya A.J. Ayer'in *Language, Truth and Logic* ile edit kitabı *Logical Positivism* öneririm.

Çağdaş metafizik eleştirileri için James Ladyman ile Don Ross'un *Every Thing Must Go: Metaphysics Naturalized* (2007), Bas Van Fraassen'in *Empirical Stance* (2002) ve Colin McGinn'in *Problems in Philosophy: The Limits of Inquiry* (1993) isimli çalışmalara bakılabilir. Quine'in yukarıda ele aldığımız yaklaşımları ve pozitivism eleştirisi için şu iki makalesine göz atılabilir: "Two Dogmas of Empiricism" (1951) ve "On what there is?" (1948).

Metafizik lehindeki ve aleyhindeki argümanları çok sayıda iyi makale içeren bir seçki için David J. Chalmers, David Manley, ve Ryan Wasserman'ın editörlüğünü yaptığı *Metametaphysics: New Essays on the Foundations of Ontology* (2009) isimli çalışmasını tavsiye ederim.